

»SUVERENOST NE IGRA NOBENE VLOGE«

Dr. LJUBO SIRC. Liberal, ekonomist, zapornik, vohun

Ljubu Sircu se je zgodilo vse, kar se človeku lahko zgodi. Leta 1947 so ga na sodišču v Ljubljani obsodili na smrt zaradi vohunstva v korist angleških imperialistov, prejšnji teden pa je v Vili Bled spal v Titovi postelji in se tuširal v njegovi kopalnici. Med sklenjanjem tega kroga je sedem let preživel v zaporu, dokončal študije na različnih evropskih univerzah, predaval v Glasgowu, ustanovil društvo, ki je hotelo demokracijo v Jugoslaviji, in predsedoval Inštitutu za raziskovanje komunističnih gospodarstev, če naštejemo le v oko bijoče reči. Ze v dvajsetih letih se je navzel liberalnih nazorov, s katerimi je prišel tudi na Bled, da bi v Titovi vili govoril o privatizaciji gospodarstev vzhodnoevropskih držav. Ko je dobil v roke propagandno gradivo, ki ga je Slovenska delegacija brez posebne sreče delila v Davosu, se niti ni hotel razburjati, ampak se je le blagohotno smejal.

foto MIHA FRAS

»To je nacionalističen izliv, ki ga lahko srečate na Irskem ali Madžarskem. Ne vem, če takšen naciocentrizem sploh koga zanima. Če na eni strani trdite, da hočete v Evropo, potem bi se splačalo nastopati kot Evropejec, ne pa kot specialist za slovenstvo. Tukaj se Slovene prikazuje kot nekaj tako zelo posebnega, koraj se zdi, da je sploh najbolje, če ostanejo

sami zase, ker so tako zelo specifični. Če se postavim v kožo nekoga, ki dežele ne pozna in dobi tole v roko, bi najprej sklenil, da so Slovenci prenapeti in popolnoma zaverovani sami vase. Niti ne bi zameril, ampak bi si mislil, da naj bodo pač taki. Zaradi takih papirjev Slovenije nihče ne bo jemal resno. Resno pa jo jemljejo, veste. Prvič po drugi svetovni

vojni se je v Evropi pojavil problem ravnotežja. Za Evropejce in za Američane smo Slovenci tisti, ki smo začeli razslojevati Vzhodno Evropo. Zdi se mi, da se Slovenci sploh ne zavedajo tega, ampak za Evropejca ali Američana je postavljanje meje s Hrvaško nekaj strašnega. Vsakega, ki zadene obnjo, zmoti. Nekako se mi res ne zdi pametno tako zelo

poudarjati ločenosti, da postaja boleča že za nas same.

Predvsem me moti, da tukaj pišejo o novem evropskem partnerju. Zakaj novi partner? Mi smo bili, smo in bomo Evropa. Že v čisto geografskem pomenu besede. Prednost, ki smo jo imeli, je, da pri nas ni bilo tiste ovire, na katero stalno zadevajo vzhodnoevropske države. Od leta 1952 naprej smo imeli vse poti odprte. Tega seveda nismo znali izrabiti. Slovenija je doživela več liberalizacij. Ta ni prva. Leta 1952, ko sem bil jaz še tukaj, se je že govorilo o njej. Seveda nikoli nismo šli do konca. Prišli smo do neke točke in se ustavili. Konec šestdesetih let, ko je bilo videti, da bo storjen odločilni korak, so bili njegovi akterji zelo grobo ustavljeni. V vsej Vzhodni Evropi je tedaj prevladovalo vzdušje liberalizma, vendar ga tam niso mogli izrabiti, ker so bili preveč vklenjeni v stari sistem. Tukaj bi ga bilo mogoče izvesti in za veliko težav, ki jih imamo sedaj, sploh ne bi bili slišali. Danes pa se izgubljam v množici vzhodnoevropskih držav. Takrat pa smo bili na čelu in smo se pomikali v smeri zблиževanja z drugim delom Evrope. Tokrat je bil storjen samo odločilni korak, vendar se je ves čas hodilo v to smer. «

● **Torej ne mislite, da se je leta 1945 zgodovina ustavila in da se sedaj vse začinja znova?**

Seveda ne. Ne moremo kar naprej hoditi v leto 1945 in gledati na to, kar se je takrat godilo. Ves čas smo šli v tej smeri, le da so bile zavore tako močne in ni bilo mogoče ravno hiteti. Imeli smo prednosti, sedaj pa se mi zdi, da te prednosti izgubljam.

● **Mislite na prednosti, ki smo jih imeli še leta 1989 ali na kaj starejšega?**

Mislim na prednosti, ki smo jih imeli ves čas. Ne mislim samo na to, da so se po letu 1989 nove ekipe nekako izgubile, ker so začele nastopati čustveno in premalo premišljeno. Ne mislim na tisto postopanje pred odprtimi vrati in na strah pred zadnjim korakom.

● **Kaj bi pa bil zadnji korak?**

Nekoliko zapleteno vam moram odgovoriti. Vsa moja premišljevanja so me vedno privedla do sklepa, da centralistično planiranje ni mogoče. Če pa se odpoveste planiranju, preidete, kot je to rekel nekoč Kidrič, na avtomatizem. Kidrič je o tem govoril že na začetku petdesetih let, nekje v Komunistu, mislim. Takrat je postavil izhodišča za jugoslovanske reforme. Zapisal je, da morajo biti podjetja pri odločanju samostojna. Vendar niso znali ustvariti avtomatizmov, ki bi podjetjem omogočili, da so tudi v resnici avtonomna. Samupravljanje se ni posrečilo, ker ni poznalo oblik, v katerih bi bila avtonomija sploh mogoča. Leta 1965 so si postavili tisto usodno vprašanje, kako združiti podjetništvo in samoupravljanje. Pred tem so poskušali vse mogoče, uravnavano tržišče, denimo, kjer naj bi se planiralo predvsem investicije. Nekje sredi šestdesetih let pa so prišli do sklepa, da je treba tudi investicije izročiti podjetjem. S tem pa se je seveda vsa stvar začela kvariti. Leta 1967 so komunistični gospodarski strokovnjaki, sem pa štejem tudi Borisa Kraigherja, ki je sicer

prišel iz nekega čisto drugega področja, vendar je to nekako razumel, no, vsi skupaj so začeli iskati pot, ki naj bi odprla možnosti za popolno osvoboditev gospodarstva. Te poti seveda niso nikoli našli, ker nikoli niso našli odgovora na vprašanje, kako naj podjetja v svojem lastnem interesu natopajo tržno. To je bilo ključno in Kraigher je to nekako razumel, pa drugi tudi. Tam smo bili že zelo blizu. Kardelj je potem smer nekoliko zamešal.

»Mislim, da smo Slovenci naredili prav vse, da bi nam okoliščine zaprle pot. Da se zgodi nekaj takega, kot se je v Jugoslaviji, je seveda potrebna cela vrsta neumnežev, eden ni zadosti.«

● **Kar precej, če sodimo po njegovih nastopih iz tistega obdobja.**

No, jaz se nekoliko bolj milo izražam, ampak, seveda, stvari je radikalno pomešal. Iz težav je hotel narediti prednost in je izumil dogovorno gospodarstvo, ki ni bilo ne tič ne miš in sploh nič.

● **Ali je imela Kardeljeva ekonomska misel, če jo smemo tako imenovati, vzporednico še v kaki drugi družbi?**

Ne, ne. Kolikor so se takšne ideje pojavljale drugod, so bile vedno utemeljene na Kardelju. Pa ne samo v tretjem svetu, veste, ampak tudi na nekaterih ameriških univerzah. Vanek s svojim inštitutom je hodil vsaj vzporedno s tem, če ni prav iz tega zrasel. Celo angleški liberalci so brali te reči in poskušali najti kaj uporabnega. Ko sem pred kratkim imel predavanje v Gladstonovem klubu v Londonu, so me ponovno vpraševali, ali morda ta pot le ni bila prava. Celo to se mi je zgodilo, da sem nemškemu časopisu Zeit ponudil svojo kritiko samoupravljanja, pa mi je niso hoteli objaviti. Glavni urednik mi je rekel, da je to vendarle bilo nekaj lepega in da zakaj bi sedaj to dajali v nič. Verjamem, da je bilo lepo. Želja po soupravljanju je nekaj zelo človeškega, ampak žal z njo ne moremo doseči napredka. Razlog je zelo preprost. Pri kolektivnem vodenju podjetij ne morete doseči odgovornosti za odločitve. Preprosto tako pač je. Kolikor sem lahko razbral iz nastopov tedanjih vodilnih politikov in gospodarstvenikov, jim razumevanje tega ni bilo zelo daleč, in to jih je ločevalo tudi od ostale Vzhodne Evrope.

»Zdi se mi, da se Slovenci sploh ne zavedajo tega, ampak za Evropejca ali Američana je postavljanje meje s Hrvaško nekaj strašnega. Vsakega, ki zadene obnjo, zmoti.«

● **Zakaj pa se zdi zdajšnji preboj iz samoupravljanja v pozni kapitalizem tako**

zelo boleč, da hromi stranke, parlament in počasi že celo družbo?

Po eni strani je to posledica gospodarske strukture. Od leta 1947 naprej so bile investicijske odločitve brez kriterijev. Veste, investicijske odločitve so precej težka stvar. Tam odločate o bodočnosti. Vsaka investicijska odločitev je odločitev za čas od danes do trenutka, ko fizične kapitalske dobrine še trajajo. Najmanj za deset let. V negotovih razmerah se morate odločiti, kaj se bo zgodilo v naslednjih desetih letih. Ugibate. Potrebujete ljudi, ki imajo prave informacije, ker živijo v tem svetu odločitev, in ki imajo talent, da pravilno uganemo. Ko jih dobite, pa jih morate potisniti ob zid. Če pravilno uganete, boš od tega nekaj imel. Če se zmotiš, pa te bo nevidna roka odstranila. Ta nevidna roka, kot je rekel Adam Smith, ti pomaga naprej in odstranja vse, kar je narobe. Igra je zelo kruta. V kapitalizmu pride do krize, ko se nabere preveč napak in jih je treba preprosto odpisati. Do tega tukaj nikoli niso znali priti. Napake so poskušali zabrisati s subvencijami in drugimi državnimi intervencijami. Zaradi tega imamo sedaj strukturo, ki jo je zelo težko preusmeriti. Naša prednost od leta 1952 naprej je bila, da smo imeli nekakšno tržišče. Nikoli pa ni smelo priti do polnega izraza, ker so na napačen način reševali podjetja, ki so bila v slabem položaju. Niso jih prisilili, da bi se prilagodila razmeram, ampak so jih ujčkali. To je tista dediščina preteklosti, ki bi se je bilo treba radikalno lotiti, vse drugo je bistveno manj važno.

● **Ali ni težava v tem, da hkrati potekata politična in gospodarska reforma?**

Točno. Dve prestrukturaciji, ki se prekrivata in povzročata takšno zapletenost, da se nihče več popolnoma ne spozna. Prekinili so se tako rekoč vsi gospodarski tokovi. Celo tiste stvari, ki so bile prej pravilne, sedaj postajajo nepravilne. Razmere so se pač spremenile. Negotovosti, ki je običajna v vsaki ekonomiji, se je priključil še en premik, ki ga nihče ni pričakoval. Kdor je govoril o avtonomiji ali odcepitvi, ni pričakoval tako silovitih presekov, kot jih imamo priložnost videti sedaj.

● **Ali ni tukaj še tretji faktor, da gre pri vodenju gospodarstva preprosto za inkompetentnost?**

Nekaj tega nedvomno je. Težko bi rekel, da so z gospodarskega stališča stvari vodene popolnoma strokovno. Vendar ne smete pozabiti, da se je v gospodarstvo vmešala politika in zapletla stvari. Poglejte denacionalizacijo. Če nanjo gledam kot ekonomist, se mi ne zdi, da gre pri denacionalizaciji za popravljanje krivic ali podobne moralne konsideracije. To je pač poskus ponovnega spodbujanja podjetništva. Krogu ljudi, za katere pričakujete, da se bo znal podjetniško obnašati, ponovno dajete v roke sredstva. Mislim, da je ravno v Mladini Slavoj Žižek napisal, da Slovenija ni tako bogata, da bi lahko vračala bogastvo. Ne strinjam se. Tukaj ne gre za denar. Neka sredstva, ki obstajajo, dajete v roke ljudem, ki bi se utegnili znati obnašati podjetniško. Nedavno sem bil v Pragi na mednarodni konferenci, kjer je bil prisoten tudi češki minister za privatizacijo

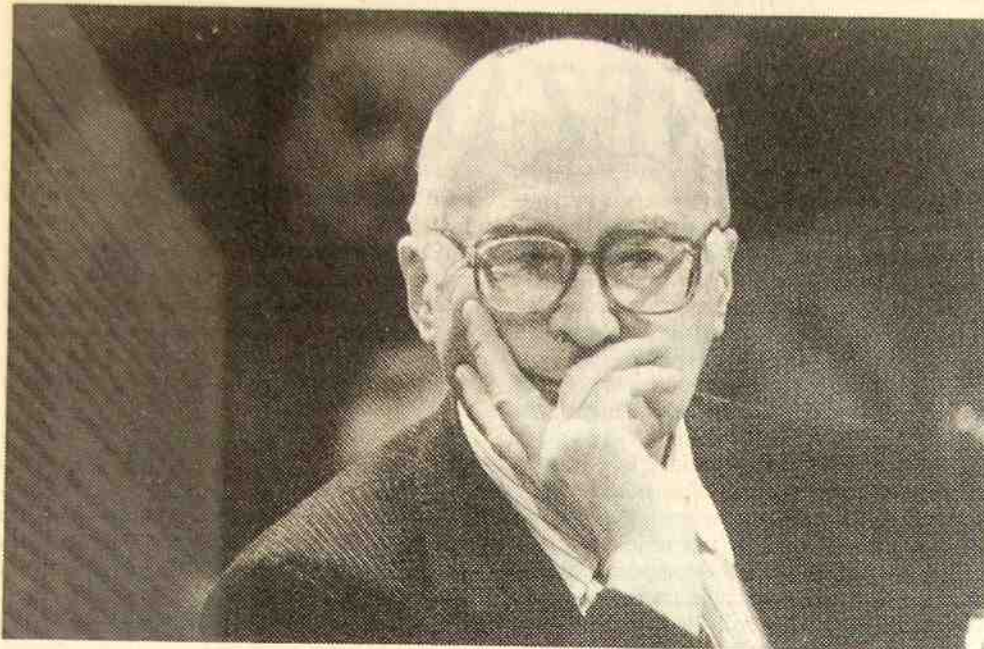

Foto: TONE STOJILJ

»Slovenci sedaj gledajo na Jugoslavijo kot na srbsko iznajdbo, ne pa kot na nekaj, kar smo pomagali iznajti tudi mi. Za to iznajdbo bi se morda splačalo boriti proti Srbom, ne vojaško, seveda. Izetbegovićeve in Gligorove predloge o zvezi suverenih držav, ali kakorkoli sta že to imenovala, bi bilo treba zelo natančno raziskati. Os Ljubljana, Zagreb, Sarajevo, Skopje bi bila kot protiutež Srbom. Slovenci sami niso nikomur niti v korist, niti v škodo.«

Tomas Ježek. Rekel je, da je bil močno proti denacionalizaciji in da je bila to njegova največja politična napaka. Rekel je, da ni razumel potenciala, ki ga ima denacionalizacija za gospodarsko uspešnost. Pri nas pa pobude za denacionalizacijo niso bile jasno povedane. Govora je bilo o popravljanju krivic. To pa je lahko le vzporedni premislek za takšen korak, ne pa glavni premislek za tako resno odločitev.

● **Pri privatizaciji bi moralo biti enako, pa je postal spor med Mencingerjem in Sachsom prestižna zadeva.**

Takole v enem stavku je privatizacija preprost problem. Treba je najti ljudi, ki bi bili pripravljeni sprejeti odgovornost za vodstvo podjetij. Odgovornost, ki prinaša težke posledice. Odgovornost ne sme razvodeneti. Z ekonomskega stališča se mi zdi Mencingerjev načrt veliko boljši, čeprav so vprašanja seveda težka in jih ni lahko rešiti. Sachsov načrt se sploh ne loti glavnega vprašanja. Namreč tiste skupine ljudi v podjetju, ki ima prednosti, če pravilno ukrepa, in sama sebi škodi, če podjetje slabo vodijo. To je namreč prednost kapitalizma. Ima mehanizme, ki nagrajujejo in kaznujejo ravnanje v skladu s splošnim razvojem gospodarstva. Ponovna kolektivizacija se mi ne zdi ravno odgovor na to vprašanje. Sachs je poskus prenašanja zelo naprednih oblik ameriškega kapitalizma v Slovenijo. Ta z delnicami in korporacijami spet postaja kolektivističen. Meni se zdi, da Slovenija ne more kar tako skočiti v Ameriko konec dvajsetega stoletja. Morda ne bi bilo slabo pogledati po lastni tradiciji iz tridesetih let, ko so nastala industrijska središča Maribor, Celje in Kranj. Trgovski pomočniki in bančni uradniki so ustanavljali podjetja. Kranj je nastal v tridesetih letih. In tam ni bilo samo tistih trinajst večjih tovarn. Pri drugi nacionalizaciji leta 1948 so nacionalizirali šestdeset manjših podjetij, ki bi lahko bila temelj za nadaljnji razvoj.

● **To se sliši kot dilema, ki jih imajo sedaj na Češkem. Meni se nikoli ni zdelo, da živim v Vzhodni Evropi...**

Saj tudi niste.

● **Sedaj se mi zdi, da živim v Vzhodni Evropi.**

To lahko zelo razumem. Vzhodna Evropa nas je dohitela. Ko si na Češkem in Madžarskem niso upali niti razmišljati o tem, so tukaj že delali koncepte privatizacije. Zdajšnja madžarska reforma se vrača v njihovo leto osemindesetdeset. Madžari so zanimiv primer. Imeli so radikalno manj liberalne predpise, ampak so se jih veliko bolj resno lotili. Tukaj se je vedno vse vrtelo v krogu. Pustili so majhne podjetnike, pa so jih tako pritiskali z davki, da niso mogli prosperirati. Problem Slovenije ni v tem, da bi padla nazaj, ampak v tem, da so jo ostali dohiteli. Tukaj se sedaj ukvarjamo z istimi problemi kot oni. Zaradi tega imava - »vi in jaz« - občutek, da smo veliko bolj v Vzhodni Evropi kot kdajkoli prej. Ampak veste, to je sedaj neka druga Vzhodna Evropa.

● **To je skorajda žaljivo. Rusi nas dohiteva-jo?**

Ne, ne. Rusi so še daleč. Čehi in Madžari pa so nam že zelo blizu, Poljaki se tudi prav hitro gibljejo in nas utegnejo celo prehiteti. Rusi pa se šele sedaj resno ukvarjajo s temi vprašanji. Pod Gorbačovom se namreč niso. Gorbačov je veliko govoril, vendar niti sam ni dobro vedel, kam hoče iti ali kaj poskuša. Za nič se ni mogel odločiti, ker so bile odločitve zanj pretežke. Moji prijatelji od Gaiderja do Šohina, ki sta podpredsednika vlade, ali Čubajs, ki je minister za privatizacijo, pa so mladi ljudje, ki so morda celo preveč hitri. Vendar so njihovi problemi neprimerljivi z našimi. Eno stvar pa dobro razumejo. Da se ne smejo zapreti v meje svoje države, pa če je še tako velika. To se mi zdi, da zavira Slovenijo. Preveč je obrnjena sama vase in preveč se zapira. To je regresija. Paradoksalno je, da je Sloveniji odprla pot na Zahod Jugoslavija, četudi je ležala na njenem jugovzhodu. Kar naenkrat je bil Pariz blizu. Kocbek je bil denimo navezan na Pariz. Pred prvo svetovno vojno to ne bi bilo mogoče. Čez ta ovinek so se za Slovenijo vzpostavile vezi na vse strani. Titova politika je bila seveda

popolnoma zgrešena, toda prav Tito s to svojo čudaško politiko je odprl okno v ves svet. Slovenski diplomati so naenkrat sedeli v Delhiju, za katerega prej še vedel ni nihče. Bebler je bil zunaj, Vilfan prav tako. V svet smo prišli kot del skupnosti, ampak tam smo bili. Sedaj pa se mi zdi, da se želi vse to pozabiti in se skoncentrirati samo nase. Takšno zabarikadiranje in postavljanje meja se mi ne zdi pametno.

● **Ampak okoliščine pač niso normalne.**

Na okoliščine se lahko izgovarjate samo do neke meje. Mislim, da smo Slovenci naredili prav vse, da bi nam okoliščine zaprle pot. Da se zgodi nekaj takega, kot se je v Jugoslaviji, je seveda potrebna cela vrsta neumnežev, eden ni zadosti. No, zdaj je, kar je. Položaj je treba jemati takšen, kot je. Suvereni smo, postavlja pa se vprašanje, kaj početi s to suverenostjo. Sedaj je treba poiskati sintezo. To vam ne bo všeč, ampak mogoče bi bilo sedaj treba vzeti za zgled Ruse. Sedaj je čas, da se govori o tem, kako bodo te suverene države sodelovale med seboj in ustvarile skupen okvir menjave. V našem interesu je, da se ljudje na jugovzhodu pomirijo. Vsekakor ni v našem interesu, da imamo vojsko na svojih mejah. Slovenci sedaj gledajo na Jugoslavijo kot na srbsko iznajdbo, ne pa kot na nekaj, kar smo pomagali iznajti tudi mi. Za to iznajdbo bi se morda splačalo boriti proti Srbom, ne vojaško, seveda. Izetbegovićeve in Gligorove predloge o zvezi suverenih držav, ali kakorkoli sta že to imenovala, bi bilo treba zelo natančno raziskati. Os Ljubljana, Zagreb, Sarajevo, Skopje bi bila kot protiutež Srbom. Slovenci sami niso nikomur niti v korist, niti v škodo. Iz suverenosti se je naredilo nekakšen mit, po katerem se bomo sedaj enakopravno pogajali z Američani. Žal je tako, da na zelo širokem spektru svetovnih političnih odločitev suverenost ne igra nobene vloge. Sedaj smo prišli tako daleč, da nam pamet soli novi generalni sekretar ZN, ki pravi, da se mini držav ne bo šel. Teh reči se je treba lotiti realistično. To je političen odgovor na ohromelost gospodarstva.

Ervin Hladnik Milharčič